

СУПРУН Володимир Миколайович,

д-р філол. наук, професор,

в. о. завідувача кафедри філології

Вінницького національного медичного університету

ім. М. І. Пирогова

ORCID ID: 0000-0002-5290-3493

ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ШТРИХИ ДО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТА МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА

У вітчизняному літературному контексті ХХ століття чесне ім'я Миколи Понеділка ще не зайняло достойного місця серед творців рідної культури. За слушною оцінкою діаспорного літературознавця й есеїста Юрія Клинового, «...він – типово український письменник, невід'ємна частка нашого національного “я”, оте яблуко з розквітлої української яблуні, як і годиться, рясно покритої вранішньою рососою»¹. Доля не поскупилася і щедро обдарувала М. Понеділка Божою рососою таланту, який реалізувався у літературі (письменник-гуморист і сатирик, новеліст та повістяр, драматург, фейлетоніст і перекладач) та в мистецтві (актор театру й естради). Він творчо горів і гарячково працював, ніби передбачаючи, що мало часу виміряно йому на земне життя (у неповних 54 роки помер від тяжкої недуги).

Селянин із діда-прадіда, сформований світом українського степового села, залюблений у нім, М. Понеділок понад усе хотів продовжити справу батька, передчасно замордованого советською владою у сибірських снігах. Але мрії розминулися з дійсністю. Народившись 24 вересня 1922 року у селі-містечку Новомиргороді, рано втративши батька й матір (в «Автобіографії» М. Понеділок напише, що «...доля до матері була лагідніша, бо не судилося неньці мандрувати до Сибіру, вона в молодому віці ...спочила в рідному ґрунті»²), Микола поклав за мету здобути освіту: у рідному селі за-

1 Стефаник Ю. Дещо про життя і “зорепадну” творчість Миколи Понеділка. *Сучасність*. 1976. № 6. С. 37.

2 Понеділок М. Автобіографія. *Понеділок М. Диво в решеті*. Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», 1977. С. 13.

кінчив семирічку (час навчання у ній вважав «за найяснішу сторінку свого життя»³), у сусідньому – середню школу.

У 1939 році М. Понеділок вступив до Одеського університету на філологічний факультет. Закінчити навчання і здобути фахову освіту не вдалося: завадила війна. Пізньою весною 1941 року 18-річного юнака було забрано до армії. «З початком війни советські війська стали розбігатись і я без великого бою, полону, тяжких мук у таборах для “полонеників” опинився на волі»⁴. У 1943 р. М. Понеділок потрапив до Німеччини, де перебував у таборах для переселенців. Враження, отримані там, пізніше ляжуть в основу напівавтобіографічної повісті «Рятуйте мою душу».

З 1945 року М. Понеділок працював актором: спочатку в театрі Йосипа Гірняка, а потім – у «Заграві» Володимира Блавацького. Пізніше Понеділок був помічником режисера, перекладав українською мовою твори англійських, німецьких та французьких драматургів («Антигону» Ж. Ануя, «Інспектор приходить», «Медею» Дж. Б. Прістлі).

У Новому Ульмі 1947-го р. у літературному додатку до еміграційного часопису «Українські вісті» стався літературний дебют Миколи Понеділка з новелою «Чорна хустка».

У 1949 році Миколі Понеділку за посередництва друзів вдалося переїхати до США, де він спочатку, як і багато інших талановитих митців-емігрантів, заробляв на життя тяжкою фізичною роботою (мив посуд, продавав морозиво, працював у м'ясника, пізніше у фермера). Близько трьох років М. Понеділок – штатний співробітник «Голосу Америки», а з 1955 р. – німецького та слов'янського відділів нью-йоркської книгарні «Сурма». Із 1973 по 1976 (рік смерті) працював у бібліотеці Американського Інституту Аеронавтики, де отримав доступ до творів радянських літераторів. До останніх днів життя був членом Президії об'єднання українських письменників «Слово», очолював допомоговий фонд для літераторів-початківців.

Опинившись у 18 років далеко від отчого порогу, М. Понеділок почав за океаном працювати в діаспорному письменстві – вільнішій частині української «двоколіїної» літератури. Мистецький спадок письменника великий і різноплановий. Він зібраний у семи окремих книжках (повного видання творів М. Понеділка не було). У західному світі виходили такі збірки

3 Понеділок М. Автобіографія. *Понеділок М. Диво в решеті*. Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», 1977. С. 14.

4 Там само. С. 16.

письменника: «Вітаміни» (Буенос-Айрес, 1957), «Соборний борщ» (Буенос-Айрес, 1960), «Говорить лише поле...» (Торонто, 1962), «Смішні сльозини» (Нью-Йорк, 1966) – збірку було перекладено англійською мовою, 1982 року вона вийшла у США, «Зорепад» (Торонто, 1969) – відзначена Першою нагородою на III Літературному конкурсі Українського літературного фонду в Чикаго (1970 р.), що засвідчило осяги М. Понеділка в еміграційній літературі, «Рятуйте мою душу» (Нью-Йорк, 1973) та посмертна збірка оповідань, нарисів, фейлетонів і рецензій «Диво в решеті» (Торонто, 1977). У 70-х роках Микола Понеділок не без успіху спробував сили і в драматургії – з-під його пера вийшли п'єси «Знедолені», «Лейтенант Фляєв», «А ми тую червону калину...».

Входження М. Понеділка до екзильного українського літературного процесу позначилось спершу успіхом у жанрах гумору й сатири. Синхронно він і в ліризованій епіці здобувся на нові жанрові та проблемно-тематичні знахідки. Важливим етапом у творчій еволюції письменника стала збірка «малої прози» «Говорить лише поле...». Понеділкові гумористично-сатиричні твори – данина його акторському (рецитаційному) талантові, який він дарував вдячним глядачам майже до кінця життя.

«Серйозні» ж ліричні здобутки «впливали з найбільшніх глибин його душі» (Марія Гарасевич). Вони відкривають «ще одне обличчя свого автора, цим разом глибоко ліричне, таке далеке від гумору і сатири, .. як сльози – наслідок тяжкого людського горя – від сліз, що інколи появляються в очах від надто вже щирого сміху»⁵. Мотиваційним поштовхом, який спонукав М. Понеділка до творення ліро-трагедійної прози, стало болісне реагування нагноблення України й українців тоталітарним більшовицьким режимом, німецькими окупантами та на вимушену еміграцію. В одному з листів письменник зізнався: «Я не кривив душею (виділення письменника – В.С.). Я писав про тих, до яких з кости-крови сам належу»⁶.

З. Лановик у дисертаційному дослідженні зазначила, що українські письменники, які залишилися на Батьківщині, не могли писати правди через жорсткі рамки соцреалізму, а ті, що опинилися у вільному світі, творили здебільшого для західної української діаспори⁷. Зауважимо з цього

5 Клиновий Ю. Два обличчя Миколи Понеділка. Слово: збірник українських письменників. Нью-Йорк, 1968. 36.3. С. 391.

6 Мовчан Ю. Микола Понеділок у своїх листах (До 3-ої річниці з дня смерті). Нові дні. 1979. Січень. С. 14.

7 Лановик З.Б. Творчість Остапа Тарнавського у двоколіїному літературному процесі: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Тернопіль, 1997. 181 с.

приводу: М. Понеділок писав для України й усіх українців, незважаючи на відірваність від рідної землі. Моделюючи з автопсії свої образи, письменник порушив болючі теми трагічної історії Батьківщини, дослідив глибини душі пересічного українця. Показовою у цьому сенсі є думка Івана Боднарука: «В пам'яті Понеділка залишилися на все життя страшні картини, що їх він бачив і переживав у роки колективізації і штучного голодомору. І саме вони становлять тло його оповідань і новел...»⁸. Однак варто звернути увагу на ще один аспект творів М. Понеділка (не заявлений І. Боднаруком): утиски й пригнічування України показано «крізь призму чуття і серця» (Іван Франко) самого письменника, сповненого великої любові до рідного краю та людей. Ідентифікуючись з усією Україною, екзистенціал любові трансформувався у всеохоплюючу постійну тугу, ностальгію за Батьківщиною. Тому епічний набуток М. Понеділка ліро-драматичний за настроєм і нерідко трагедійний за художнім пафосом.

Таким чином, читацька аудиторія та наукова громадськість тільки відкривають для себе Миколи Понеділка, творчість якого десь іронічно, а десь ліро-трагедійно репрезентує багатопланову епоху, сповнену для автора болем та любов'ю до далекої згорьованої Батьківщини.

DOI: 10.51587/9798-9917-51971-2026-025-19-22

8 Боднарук І. Талановитий письменник-гуморист (У перші роковини смерті незабутнього Миколи Понеділка). URL: www.slovnyk.org/txt/bodnaruki/mds/26.html (дата звернення: 23.01.2025).